

Aantekeningen bij een moord

PETER VERMEERSCH BIJ DE BEZIGE BIJ

Ex. Over een land dat zoek is

Peter Vermeersch

*Aantekeningen bij
een moord*

2019

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

De uitgever heeft zich ingespannen alle rechthebbenden van de in dit boek opgenomen foto's te achterhalen. Mochten er desondanks omissies bestaan, dan kan contact worden opgenomen met de uitgever.

Copyright © 2019 Peter Vermeersch
Omslagontwerp Owen Gent
Foto auteur Michiel Hendryckx
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 94 031 6640 7

NUR 320

debezigebij.nl

*Er zijn dingen gebeurd,
die niemand achterhaalt*
Gerrit Achterberg

A warrior wears armour, a lover flowers. They are equipped according to expectations of what is to happen, and their equipment increases chances that their expectations will prove right. So also with the institution of penal law.

Nils Christie

Inhoud

1. Een brief uit het verleden	9
2. Les plaisirs du palais	31
3. Klein kort mes	57
4. Tegengeweld	93
5. In afzondering	119
6. Flitslicht en iconen	139
7. Zijspoor	163
8. Letsels	185
9. Ontembare vogels	207
10. Deuren sluiten	241
11. Woorden vinden	255
12. Achterblijven	287
Dank	309
Fotoverantwoording	311
Belangrijkste geraadpleegde literatuur	313

I

Een brief uit het verleden

Het overvalt je even plots en onherroepelijk als ramen die versplinteren en muren die instorten. Stel je die beelden voor, maar dan zonder geluid.

Zo gaat het nu al een tijdje: ik ben afgeleid van mijn werk, kijk door het raam en mijn gedachten dwalen af naar taferelen die zich enkele jaren geleden in deze stad moeten hebben afgespeeld. De plek is een appartementsblok uit de jaren vijftig, zo'n gebouw met een naam die in dunne koperen hoofdletters boven de glazen voordeur staat. Het tijdstip is eind november, een zaterdagavond, zo rond het moment dat het donker de verkeersdrukte dempt. Beneden in de vestibule van het gebouw hangt een zweem van vochtige paraplu's en eau de javel, een geur die verdwijnt naarmate je hoger de trap opklimt. In de woonkamer van een appartement op de tweede verdieping liggen enkele reclamefolders kris-kras door elkaar op de tafel. Op het aanrecht in de keuken staat één bord te drogen. Ik probeer een overzicht te krijgen van wat in het dossier 'de feiten' heet. Dat is lastig, want er zijn alleen fragmenten. Overblijfselen. Wrakgoed van een onbekend schip.

Maar stel je die beelden voor. Iemand klopt die avond

aan. De bewoonster van de flat zit op dat moment op de sofa televisie te kijken. Eerst aarzelt ze nog, maar wanneer het geklop zich herhaalt, harder nu, staat ze op, gaat naar de deur en kijkt door het spionnetje, het kijkgaatje dat de gezichten aan de andere kant altijd zo raar vervormt. Ze lijkt iemand te herkennen. Terwijl ze nadenkt en herinneringen rangschikt, beelden van enkele weken terug – het duurt altijd even voor zo'n puzzel in mekaar valt, dat weet ze – draait ze het slot open.

Het is onduidelijk in welke volgorde de volgende gebeurtenissen zich voordoen: ze valt, probeert overeind te komen, steunt op haar ellebogen en knieën, iemand schopt met volle kracht tegen haar slaap, de kamer wordt zwart, ze duizelt, iemand grijpt haar arm, haar hoofd smakt tegen de grond, het tapijt schuurt haar wang, ze ruikt het stof, haar arm wordt uit de kom gerukt, ze vecht, ze ligt op haar rug, ze voelt de druk van een schoenzool op haar hals, haar spieren trillen, ze schreeuwt, ze kan niet schreeuwen, ze voelt een mes op de huid van haar kin, de pijn raakt met alles verward, met het geroep in het appartement, met de herrie in de slaapkamer, met het plafond en de muren, met haar jeugdja- ren, herinneringen aan haar overleden man, die zomer zo- veel jaar geleden, de jonge vrouw die ze ooit is geweest, haar voeten op een warm strand, de zon glinsterend op een natte gave huid, alles wat ooit voorbijging, dat alles wordt nu ver- woest.

Negenenzeventig is ze. 's Middags heeft ze nog een af- spraak bij de kapper gehad en geluncht met een vriendin. Nu is het tien voor acht en ligt ze op het tapijt en bloedt. Ouderdom is ook een vorm van vernietiging, maar dat ge- weld neemt ten minste nog de tijd. Nu glijden de geluiden steeds sneller weg. Stemmen worden ijler en vallen buiten

haar bereik. Het is alsof de televisie sterft.

Buiten stormen drie jongens de hoek om, schouders hoog, vlugge silhouetten. Achter de ramen van de andere appartementen aan de laan is het nog steeds een gewone avond. Aardappelen worden gekookt en tafels gedekt, na enkele uren valt de nacht. Het late journaal toont beelden van protesten in Caïro, barricades ergens in Thailand en veldrijden in Koksijde. In het appartement waar het licht blijft branden, woonde een vrouw. Ze zal pas enkele dagen later worden gevonden.

Op een late middag in april 2016 zat ik in een koffiehuis aan de Chemin de la Côtes-des-Neiges in Montréal te schuilen voor een sneeuwstorm, toen Véronique mij uit Brussel opbelde. Ik wilde net iets zeggen over het wispelturige weer in Canada – de vorige dagen waren nog mild geweest, en nu plots die sneeuwstorm – maar ze was me voor met merkwaardiger nieuws van thuis. Er was die ochtend een brief voor mij aangekomen, zei ze, in zo'n envelop waarop niet alleen mijn naam en adres stonden maar ook twee gestempelde opschriften in grote rode kapitalen: 'A REMETTRE D'URGENCE / DADELIJK AF TE GEVEN' en 'PRO JUSTITIA'. Een gerechtsdeurwaarder had hem bezorgd en omdat zoiets niet elke dag gebeurde, had ze de afgeleverde post maar meteen zelf geopend.

'Een deurwaarder?' Ik ging wat rechter zitten. 'Ik heb toch niets verkeerd gedaan?'

'Ik hoop het niet,' zei Véronique. Haar stem was kalm. 'Maar je wordt hier blijkbaar wel gedagvaard voor een moordzaak.'

Daar had ik even niet van terug.

‘Meen je dat? Zou dat geen vergissing zijn?’

‘Nee, ik denk het niet. Wacht even.’

Ze vouwde de brief open en las enkele passages voor. Die hadden het over ‘de Procureur des Konings van Brussel, woonst kiezende op zijn parket’ die ‘krachtens een vordering waarvan afschrift betekend wordt met huidig exploit’ mij opdroeg mijn ‘plicht van gezworene persoonlijk te vervullen’. Ik diende mij daartoe ‘aan te melden voor het Assisenhof zetelende van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad, zitting houdende te Brussel, Paleis van Justitie van Brussel, Poelaertplein 1, welke zitting voor de samenstelling van de jury betreft’. Ze haperde even bij die laatste zin. Gewoonlijk hielden we wel van die Franse slag, bekend van Brusselse cafés met menukaarten die ‘salade folle’ complexloos vertaalden als ‘zotte salade’ of ‘filet de loup de mer’ als ‘wit van wolf van zee’, daar kon je gezellig om grinniken, maar in dit geval was het effect toch minder vrolijk. ‘Enfin,’ zei ze, ‘je moet dus naar het Justitiepaleis voor de loting van een volksjury.’

Een volksjury? Dat klonk alsof ik een brief uit de negentiende eeuw had ontvangen. Toen deden ze dat ongetwijfeld ook zo, in hoogst ambtelijke taal achteloze burgers dwingend oproepen om het gerechtelijk apparaat te komen dienen. De Belgische ‘assisenjury’ was niet voor niets een negentiende-eeuwse uitvinding, zoveel wist ik er wel van. Net zoals ik wist dat zulke burgerjury’s nog steeds werden opgeroepen. Niet vaak, enkel bij de spectaculairste strafzaken. En dat het een beetje leek op wat in Amerika en Groot-Brittannië zo dikwijls gebeurde, al ging het dan in België nooit over ordinaire diefstallen of een gemiddelde drugsvangst, het moest minstens moord zijn.

Maar was er op dit moment in Brussel dan nog een belangrijk moordproces ophanden? Daar had ik niets over gelezen. Ik dacht juist dat ik nog niet lang geleden enkele krantenartikelen had gezien die over geplande vernieuwingen in het strafrecht gingen, over de nakende afschaffing van die assisenprocedure zelfs, of ten minste over de politieke debatten daarover. Daar liep het dan toch niet zo'n vaart mee, als je die brief mocht geloven.

Ik herinnerde me nu trouwens opeens dat ik een jaar of twee daarvoor al eens wat correspondentie van de Procureur des Konings had ontvangen. Die had mij toen, in net zo'n ambtelijke taal, gewaarschuwd dat ik in de loop van de komende jaren wel eens opgeroepen kón worden, omdat ik door een steekproef van de kieslijsten in een poule van mogelijke juryleden was terechtgekomen. Nu was het er dus ook daadwerkelijk van gekomen. Hoe deden ze die loting eigenlijk? Via een gedigitaliseerde procedure? Of had een ijverige ambtenaar ergens willekeurig een hoop namen zitten aanvinken? Nu ja, dat was op dit ogenblik misschien niet de belangrijkste vraag. En Véronique stond daar nu ook niet meteen met een proefschrift strafrecht in haar handen.

‘Staat er eigenlijk in die brief over welke zaak het gaat?’

Véronique noemde de naam van de beschuldigde, die inderdaad in de brief stond en die ik hier tot E.J. zal afkorten. Een naam die ons niets zei. Wel opmerkelijk dat hij zomaar werd bekendgemaakt, dat vonden we allebei. Kennelijk bellette de Belgische strafwet niet dat kandidaat-juryleden al iets over de zaak wisten voor ze naar het Justitiepaleis gingen. Aan de andere kant, veel was het niet. Een naam.

‘Nee, voor de rest geen informatie,’ zei Véronique, ‘alleen nog een datum.’

‘Justitiepaleis, 11/5’ schreef ik op de achterkant van een

bonnetje en realiseerde me dat ik voor de zekerheid nu maar het best de tien volgende dagen in mijn agenda ook inkleurde, of wie weet misschien wel meer, het kon vast alle kanten uit met zo'n proces, zeker op die plek.

Die plek.

Ik moest denken aan die keer – wanneer was het? enkele maanden terug? – toen we het ook daarover hadden gehad, over dat Brusselse Paleis van Justitie. Véronique had in de krant de aankondiging gelezen van een nachtrondleiding die daar zou worden georganiseerd en dat had ons wel iets geleken toen, zo'n ontdekkingstocht bij maanlicht door eindeloze zalen. Het gebouw was immens en had de reputatie ondoorgrondelijk te zijn, een indrukwekkend stelsel van gangen en passages die pracht, somberheid en mysterie uitstraalden. Behoorlijk verwaarloosd was het ook, dat was genoeg bekend. Magistraten waarschuwden geregeld voor slecht onderhouden vertrekken waar af en toe archiefkasten vol verstofte kartonnen dozen omvielen. Volgens sommige berichten lagen in de kelders ook tonnen in beslag genomen wapens en munitie te roesten en was het geheel in feite één grote bom. Zolang die hele zaak daar niet ontplofte kon je de vele gerechtszalen en statige negentiende-eeuwse gangen bezoeken en als niemand op je lette afdwalen naar allerlei semigeheime plekken: een oubollige gymzaal, een verloederde schietstand en de restanten van een ontoegankelijk *musée du crime*. Als het niet waar was, was het in elk geval mooi bedacht. In het schemerdonker had ongetwijfeld ook wel eens iemand de geest van Cesare Lombroso zien rondzwalen, onrustig op zoek naar de precieze schedelafmetingen van *l'uomo delinquente*.

Naar al dat magisch realisme hadden we uitgekeken toen, en naar de vergezichten die vanaf de hoge koepel te zien

zouden zijn, over de oude volksbuurt van de Marollen, het centrum van de stad, het oplichtende Atomium en de kleine lavastroom van de grote ring die zou glinsteren in de verte. Vooral onder een nachtelijke hemel moest dat indrukwekkend zijn. Buiten zou dat stille panorama zich uitstrekken terwijl binnen zachtjes enkele onbestemde echo's zouden galmen in de reusachtige centrale hal, de *Salle des pas perdus*, de zaal waar voetstappen verloren gingen. Dat hele bouwsel, dat was folklore en film noir ineen, verleidelijke onherbergzaamheid in een verzonnen nacht. We hadden nog gebeld voor kaartjes toen, maar de rondleiding was uitverkocht geweest. Grappig wel dat we het daar nu weer over hadden, terwijl ik zo ver weg zat, aan de andere kant van de oceaan.

Of nee, juist niet grappig. In het kielzog van die herinnering spoelde meteen ook een golf weezin aan. Brussel, justitie, moord. Ik wilde Brussel juist even niet als sombere plek voor de geest halen, zeker nu niet. Geen duisternis en neerslachtigheid en als het even kon ook geen kalasjnikovs of spijkerbommen, ook niet als ze in de kelders van een of ander gehavend 'paleis' lagen te verstoffen. De recentste terreuraanslagen op de luchthaven en in het metrostation Maalbeek, de metro die ik die ochtend gelukkig niet had genomen, waren nog maar drie weken eerder gepleegd, zeker, maar af en toe kon je aan zulke dingen toch maar beter niet denken. Er was zoiets als de ellende tussen haakjes zetten, plaats maken voor het hier en nu, voor al dat onbelangrijke dat altijd zo onmisbaar is.

Nadat ik mijn telefoon op tafel had gelegd, keek ik naar buiten, naar een sneeuwruimer die voorbijreed. Daar zat ik dan, in de koude Canadese lente, met nieuws van thuis dat

mij brandend nieuwsgierig maakte, maar ook beducht voor mijn eigen nieuwsgierigheid. Nee, nog maar even niet, dacht ik opnieuw. Ik bestelde koffie en ritste mijn tas open. Ik had enkele dagen een wetenschappelijk congres bijgewoond (over minderheden en nationalisme in Oost-Europa, het onderwerp waar ik onderzoek over doe) en flink wat tijd met collega's van de universiteit doorgebracht. Het was de laatste dag nu, ik had enkele uren vrij en geroezemoes vulde koffiebar Brûlerie Urbaine. Dat vroeg om ander gezelschap: een boek dus. Ik haalde het uit mijn tas en kraakte de rug. Ook dat was een vorm van tussen haakjes zetten.

Het boek in kwestie had ik in de boekhandel even verderop in de straat gekocht. Ik had er naar een stapeltje nieuwe pockets staan kijken en was met de enige andere klant aan de praat geraakt, een jongeman die een dikke wollen muts droeg en Engels sprak met een Frans accent. Hij vertelde dat hij in Algerije verpleger had willen worden maar inmiddels hier als taxichauffeur aan de bak kwam. Je eigen baas zijn, dat scheelt, had hij gezegd, dat schonk je vrijheid, behalve in de files dan, daar was je niet vrij, maar gelukkig kende hij ondertussen alle sluiptwegen. Toen hij weer weg was, de vrieskou in en de sluiptwegen tegemoet, bleef ik alleen over tussen de schappen en dacht na over migratie en Algerije. Ik bladerde in *L'envers et l'endroit*, een bundel essays van de jonge Camus, die tweeëntwintig was toen hij ze schreef; ze gingen over thuis, ballingschap en herinneringen aan armoedige cafés in stoffige steden vol zonlicht. Juist, dacht ik, doe deze maar, een klein aandenken aan mijn ontmoeting met die sympathieke Algerijns-Canadese verpleger-taxichauffeur.

En nu dus, aan het marmeren tafeltje bij de koffie, las ik dat Camus in 1936 van Algiers naar Praag was gereisd om

in die stad troost te zoeken na liefdesproblemen aan het thuisfront. In zijn hotelkamer had hij in elk geval wel alle rust gevonden die hij zich kon wensen, in die mate zelfs dat hij er depressief van werd. ‘Een land dat me niet verveelt, heeft me niets te leren,’ schreef hij om zich op te monteren. Maar het werd nog erger: op de vierde dag van zijn verblijf stuitte het personeel in een naburige kamer ineens op een overleden gast, een man die in zijn hoge blauwe kamer dood in bed lag. Hij had daar blijkbaar ook al enige dagen zo gelegen. Nadat Camus door een halfopen deur een glimp van het lichaam had opgevangen, sloot hij zich in zijn eigen hotelkamer op, weg van het tumult. Hij zat op bed en probeerde zijn ellendige stemming te verdrijven met het knippen van zijn nagels en het tellen van de barsten in het parket. Dat las ik allemaal in de Brûlerie Urbaine. Ondertussen besefte ik: ook in mijn leven ligt nu ergens een lijk te wachten.

‘Encore un peu de café, monsieur?’

Ik keek op en knikte enigszins afwezig naar de ober die me op mijn wenken bediende en de kop volgoot.

Oké, dacht ik, ik geef het op. Haakjes dicht. Als je van plan bent een plek te verlaten, ben je er toch eigenlijk al weg. Ik stopte Camus in mijn tas, haalde er mijn laptop uit, zocht de wifi en typte enkele zoektermen in het balkje van mijn browser.

De oogst was verwarrend.

Na enige tijd vond ik een bericht over een roofoverval met een dodelijke afloop in Brussel die misschien iets met deze zaak te maken had. Het stuk vermeldde een man met dezelfde voornaam maar met een andere familienaam. Op een andere site hadden ze het over twee broers met die andere naam. Een van de twee was in maart 2014 uit een jeugd-

instelling ontsnapt en stond als levensgevaarlijk gesignaleerd. Ik moest de zoekbakens misschien wat breder uitzetten. Toen ik enkel de achternaam intypte ontspong een hele Googlefontein: een verkoper van breinaalden in Valencia, een gamedesigner uit Florida, een obscuur personage uit de *Lord of the Rings*. In combinatie met enkele andere zoektermen leidde de naam me opvallend vaak in de richting van Albanese websites.

Na een beetje doorklikken kwam ik terecht op een Facebookprofiel. Een van de laatste berichten was gepost op 24 november 2012 en bevatte het automatische bericht van een online spelletje Texas Hold 'em. *E.J. joue au Poker!* Een paar berichten daaronder prijkte een foto van twee jongens in jeans die in een slaapkamer op een bed zaten en met de rug tegen een muur leunden waarop een grote Albanese vlag was aangebracht: een zwarte tweekoppige adelaar op een rode achtergrond. Onder aan die vlag stond 'KOSOVA', de Albanese naam voor Kosovo, dat getroebleerde Balkanland waarover op het einde van de jaren negentig oorlog was gevoerd en dat zich in 2008 eenzijdig onafhankelijk had verklaard van Servië. De puberjongens keken in de lens en staken hun middelvinger op naar de camera alsof ze zichzelf ook ergens eenzijdig onafhankelijk van wilden verklaren. Ik had het gevoel dat ik mocht opflikkeren, samen met de andere digitale passanten, alle vrienden en volgers, en alle Joegonostalgici van wie ze misschien dachten dat ze hier zouden stranden. Ik staarde er vol ongeloof naar.

In november 2012 hadden Albanese gemeenschappen zo'n beetje overal ter wereld met veel poeha en ontelbare vlaggen het honderdjarige bestaan van het land Albanië gevierd. Juist in die tijd was ik nog in Kosovo geweest, in Prishtina. Ik had er mensenrechtenactivisten geïnterviewd, de Ser-

vischtalige buitenwijken van de stad bezocht en er onderzoek gedaan naar verzoeningsinitiatieven in de lange nasleep van het conflict. Ook daar had ik diezelfde gigantische adelaar aan de flatgebouwen zien hangen en de feestende massa's op de pleinen gezien die met vaandels zwaaiden. Nu keek ik naar die jongens en hún vlag. Betekende dit nu werkelijk dat ik in een jury zou moeten zetelen in een zaak met Kosovaren? Het leek me nogal onwaarschijnlijk. Zeker omdat deze jongens er erg jong uitzagen, tieners, die zouden vast niet voor een assisenhof komen. Als die vlegels iets hadden uitgehaald, was dat voer voor een jeugdrechtter. Waarschijnlijker was dat Google me naar dit soort pagina's stuurde omdat ik vaak met de Balkan bezig was en er dikwijls iets over opzocht. Mijn vingertoppen bleven een moment boven de toetsen hangen. Ik schudde mijn hoofd, klikte het beeld weg.

Nee, ik kon beter opnieuw beginnen. Maar waar? Bij een andere zoekterm? Bij juryplicht?

Ik moest terugdenken aan een gesprek met een Amerikaanse collega van me, jaren terug, die met haar ogen had gerold bij het woord 'jury'. Ja, dat was misschien een vorm van burgerinspraak in Amerika, en in principe was ze wel voor burgerinspraak te vinden geweest want je kon en mocht niet alles van de elite verwachten, maar met zo'n juryproces had ze nooit veel opgehad. Ik weet niet precies meer hoe we bij dat thema waren aanbeland. We hadden toen in elk geval in een restaurant in New York gezeten en ik geloof dat we over de verkiezingen hadden gepraat. We leefden nog in de schijnbaar eindeloze nadagen van de herverkiezing van George W. Bush en ook toen al maakten we ons grote zorgen over de vraag waar het naartoe ging met die makkelijke roep om repressie en vergelding. Een beetje bur-

gerinspraak, hielp dat? Je lot in handen van gelote burgers leggen? Zij was sceptisch. Zeker in de juridische sfeer. Er schuilt veel hardheid in mensen, zei ze, dat was een feit. Repressie rees van onderop. Je zag het aan de Amerikaanse gevangensteroestand, die volledig uit de hand was gelopen. Daar hadden die jury's niet veel aan kunnen verhelpen. Integendeel wellicht. Nee, ze er had weinig hoop op dat zo'n groepje Joe Sixpacks iets anders zou doen dan verachten en veroordelen. Ik was voorzichtiger, geloof ik, want het was wel makkelijk praten als je in een trendy restaurant in *the village* zat. En ik was ongerust – net als zij ongetwijfeld, maar misschien op een andere manier – over verwaarloosde milieus in het economische achterland waar mensen woest waren op Washington, de politiek en de rechtstaat. Zoiets kon ontsporen.

Nu was het 2016, jaren later, en de bezorgdheid over de Amerikaanse democratie was er sinds het begin van de presidentiële voorverkiezingen van dat voorjaar niet bepaald minder op geworden. Op het internet ging het nu ook in dat verband wel eens over die *jury duty*, en begrijpelijk ook: het draaide tenslotte om de macht van het volk. Maar welk deel van dat volk? Een paar klikken verder en je wist al waartoe die discussie leidde. In 1992 had een hoofdzakelijk blanke jury de vier politieagenten vrijgesproken die de zwarte taxi-chauffeur Rodney King zwaar hadden mishandeld tijdens een arrestatie in LA. Op YouTube kon je de beverige nachtbeelden makkelijk terugvinden, met digitale datum onder in het scherm (MAR. 3, 1991) en verdere suggesties voor reportages over rellen ernaast. In 1995 had een overwegend zwarte jury O.J. Simpson laten gaan na een proces van acht maanden struikelen. Dat klungelige aantrekken van die handschoenen in court was wereldberoemd geworden en ver-

schillende juryleden hadden boeken geschreven over hun ervaringen. Een celebritydrama zonder weerga was dat geweest natuurlijk – geld, geweld, seks, alle spektakelingrediënten zaten in de mix en veroorzaakten de gebruikelijke commotie – maar ook over de selectie van de jury werd nog steeds heftig gediscussieerd. Politiegeweld, sociale rechtvaardigheid en huidskleur in Amerika, als je dat mengde met debatten over de volkswil zat je opeens dicht bij een paar essentiële vragen over de manier waarop de democratie daar functioneerde. Zowel King als Simpson waren in elk geval voorbeelden van *jury nullification* geweest, van volksrebellie op de jurybanken dus, het miskennen door de jury van flagrante bewijzen om zo een politieke boodschap de wereld in te sturen. In Amerika konden juryleden met andere woorden politieke actie voeren via vonnissen. Ze konden op die manier zelfs een beetje macht opeisen. Volgens sommigen was juist dát het hoogtepunt van de democratie. Anderen vonden het een pastiche van de rechtspraak en een snelweg naar de willekeur.

Die discussie had oudere wortels. In de negentiende eeuw was Alexis de Tocqueville al helemaal bekoord geweest door de volksjury. In *Over de democratie in Amerika*, zijn grote klassieker uit 1835, had hij er een heel hoofdstuk aan gewijd. Prachtige alinea's waren het, waarin hij duidelijk maakte welk een groot voorstander hij van het systeem was. 'Door mensen te verplichten zich in te laten met andere dan hun eigen zaken bestrijdt het jurystelsel het individueel egoïsme, en dus de roest van de samenleving.' Dat ging over het ervaren van perspectiefverandering en het maken van connectie. Je kunnen verplaatsen in de leefwereld van anderen, dat was de basis van een democratische samenleving. Juist dat was van groot belang bij rechtszaken, want dat waren in

de kern altijd samenlevingsconflicten. Je mocht dat niet zomaar aan de staat overlaten, je had burgers nodig om de rechterlijke macht in die materie te helpen oordelen. Die burgers waren in zekere zin een soort volksafvaardiging, dat was het idee. Via de parlementaire vertegenwoordiging hielden gewone mensen al een oogje in het zeil bij de wetgevende en de uitvoerende macht, ook de rechterlijke pijler moest aan dat toezicht worden onderworpen: het volk bestuurd én beoordeelde zichzelf. Dat vereiste soepelheid, geen roest. Tocqueville had het slim verwoord.

Maar was het ook slim? Niet elke negentiende-eeuwse verdediger van de democratie was zo enthousiast als Tocqueville. In *Roughing it*, uit 1872, typeerde Mark Twain de juryrechtspraak als ‘the most ingenious and infallible agency for defeating justice that human wisdom could contrive’. Stoffig ouderwets vond hij het ook. We hadden chronometers nu, waarom moesten we dan de tijd nog proberen te meten aan de hand van een wegbrandende kaars?

Het was een veelzijdig debat dat ver terugging. Gek dat ik daar nooit eerder iets over had opgezocht. Er was nochtans veel te vinden, ook over de hedendaagse situatie, en zeker over die vaak voorkomende jury’s in de vs die soms de sulligste en af en toe de zwaarste misdrijven moesten behandelen.

Het debat ging ook lang niet alleen over Amerika. Ik zou later een essay vinden dat rechtstradities vergeleek in allerlei landen met volksrechtspraak. Zelfs daarbinnen bleken grote verschillen te bestaan. In sommige Duitse gerechtshoven zelden sinds jaar en dag beroepsrechters naast *Schöffen*, burgerrechters. Zo ook in Noorwegen. In het proces tegen Anders Breivik had een panel van vijf rechters het oordeel moeten vellen: twee professionals en drie leken. Om de vier

jaar selecteerden Noorse lokale besturen nieuwe lekenrechters en in hoger beroep zetelden er tienkoppige volksjury's. In Japan hadden ze in 2009 een vergelijkbaar systeem van gemengde panels met professionele rechters en burgers ingevoerd. En ook in Rusland en Spanje waren in de afgelopen decennia nieuwe mechanismen van volksinspraak in het strafrecht in het leven geroepen. In Canada, Australië, het Verenigd Koninkrijk en vele andere landen van de Commonwealth was er een eeuwenlange traditie van ongemengde volksjury's, niet alleen in het strafrecht maar soms ook in burgerzaken.

De context waarin ze opereerden kon ook erg verschillen: Noorse lekenrechters zaten in strakke hedendaagse designmeubelen vlak naast professionele rechters, letterlijk en figuurlijk op dezelfde hoogte. Een traditionele jury in Amerika of Engeland kwam meestal in een aparte 'jury box' terecht, een door houten panelen afgescheiden zitbank in de rechtszaal, ondergeschikt aan het hof. Het gerechtsgebouw zelf zag er dan meestal ook behoorlijk traditioneel uit. Ik vond een foto van het Snaresbrook Crown Court, dat midden in een park in de Londense wijk Redbridge lag. Goed voor maar liefst zeventuizend zaken per jaar, vele met jury's en allemaal in een landhuis dat in de negentiende eeuw nog een weeshuis was geweest en nu aan twintig rechtszalen onderdak bood. Dat was rechtspraak in de grandioze setting van een kostuumfilm, een wereld van rang en stand.

Ook de praktische werking verschilde nogal van plek tot plek. In sommige landen functioneerde het jurystelsel vrij soepel, het aantal deelnemers van een jury varieerde sterk en er was aardig wat vrijheid binnen de procedures, ook vrijheid van spreken. De Amerikaanse historica Ruth Rosen publiceerde in *Dissent Magazine* eens een gedetailleerde be-

schrijving van een juryberaad waarvoor ze was opgeroepen ('Democracy in action' was de titel van het stuk). Het erg strenge Engelse systeem was dan weer sterk gekant tegen elke vorm van openheid. Juryleden waren er aan totale geheimhouding gebonden, mochten vooraf niets over hun zaak weten, werden tijdens het proces potdicht afgeschermd van de buitenwereld en mochten er achteraf met niemand ook maar een half woord over reppen, op straffe van gevangenis. Daar zaten juryleden werkelijk in een geheime kamer, een black box, hermetisch afgesloten en daarom ook eindeloos aantrekkelijk.

De situatie in België week op enkele belangrijke manieren af van de tradities in veel andere landen. Juryrechtspraak was iets waar uiteindelijk maar erg weinig Belgische burgers mee in aanraking kwamen. Er werd alleen een beroep op gedaan bij misdrijven waar de zwaarste gevangenisstraffen op stonden. Van de meeste strafbare feiten hoefde het volk zich kennelijk niet al te veel aan te trekken, dat was iets tussen magistraten en advocaten, maar als het over moord ging liep het anders, dan moest wel het buikgevoel van de gelote burger spreken. Dat heette dan 'verwijzing naar assisen'. Interessant woord was dat, 'assisen', met wortels in het Frans: al eeuwen terug waren *assises* gewoon rechtszittingen (van *s'asseoir*, gaan zitten), maar in een hedendaagse *cour d'assises* waren het niet alleen rechters maar ook juryleden die zitting hielden. Toevallig is *une assise* ook 'een fundament', wat de term bijna iets symbolisch meegeeft: het volk als grondslag van het strafrecht.

Ik probeerde me voor te stellen hoe dat ging, hoe de rechters van de zogeheten Kamer van Inbeschuldigingstelling wikten en wogen. Hoe ze ertoe kwamen een verdachte tot beschuldigde uit te roepen en hem naar assisen te sturen,